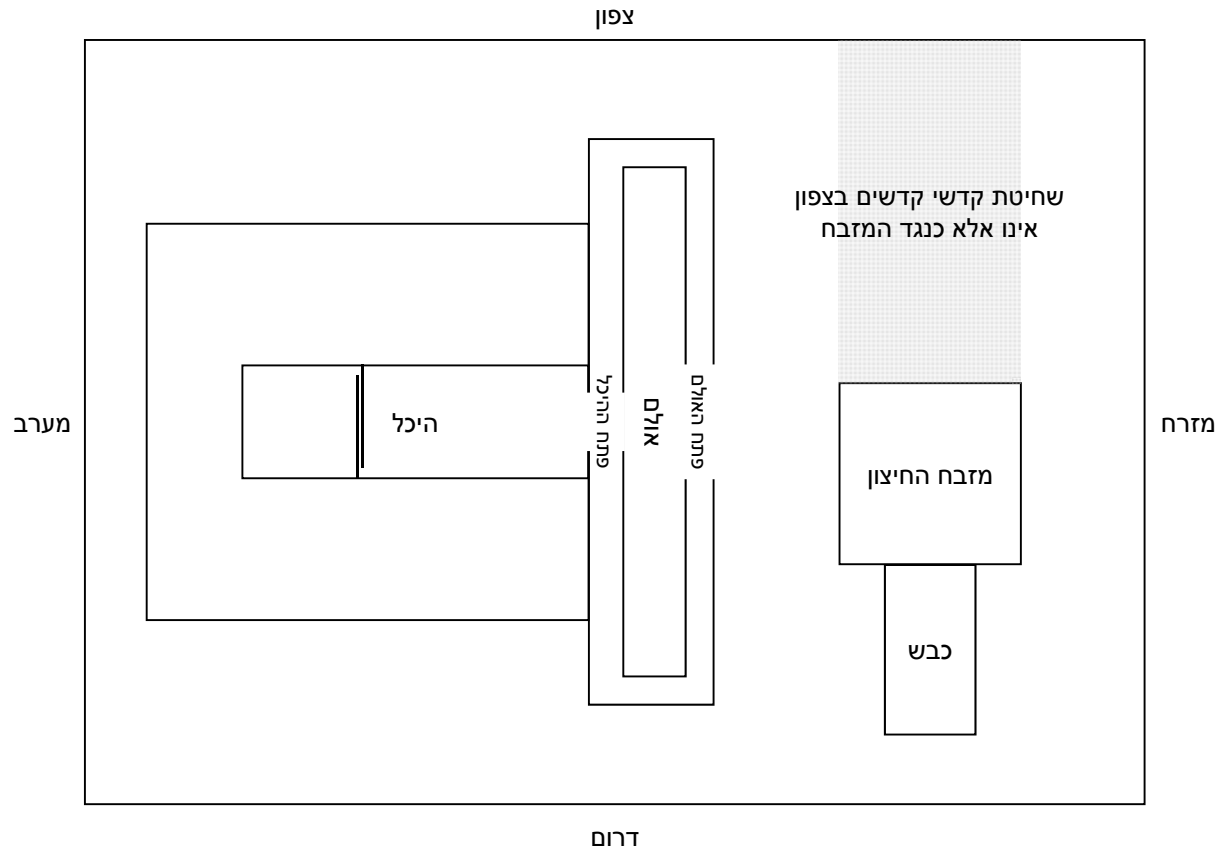
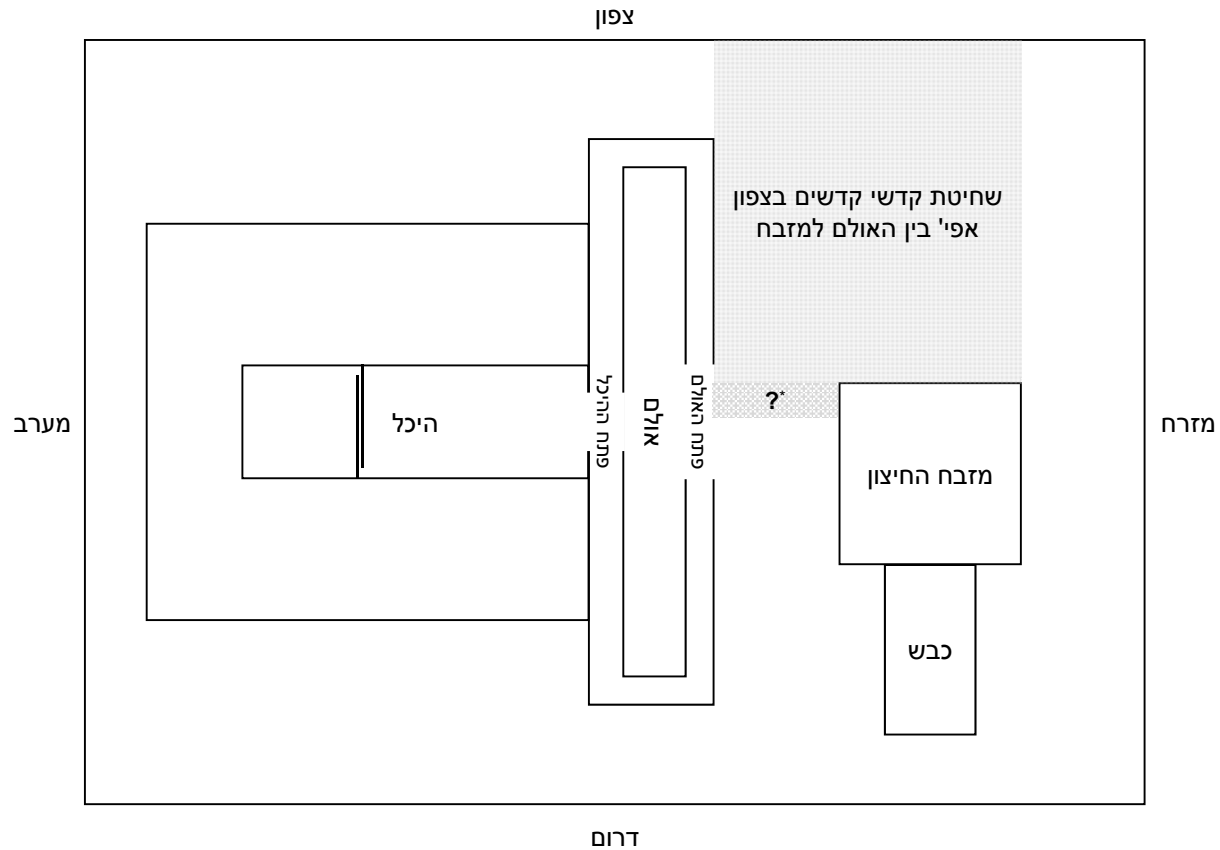

רבי יוסי ברבי יהודה:
מקיר מזבח צפוני ועד כותל עזרה צפוני
וכנגד כל המזבח כולו צפון

ולא למערבו או למזרחו של המזבח
אע"פ שהיא צפונו של העזרה
דבעינן על ירך המזבח וליכא

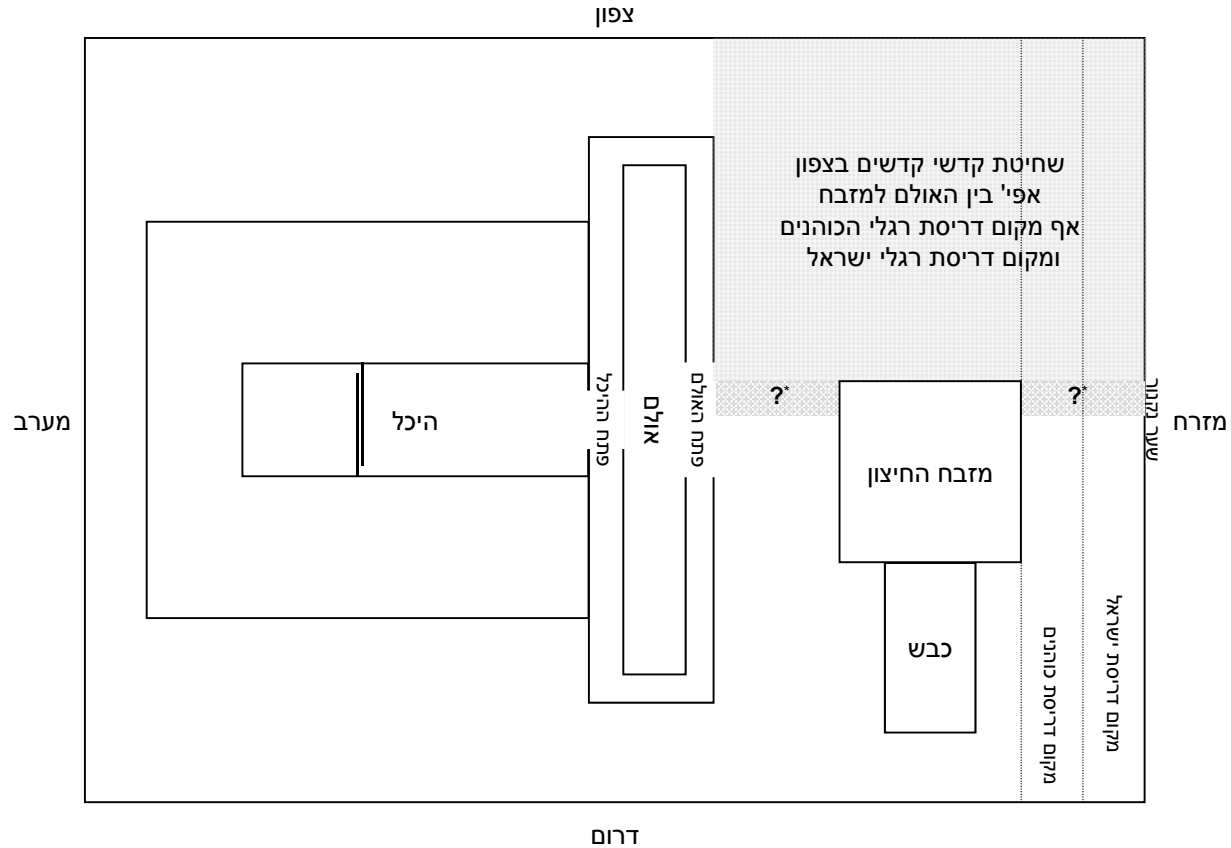
רבי אלעזר ברבי שמעון מוסיף: אף בין האולם ולמזבח נקרא צפון

אבל לא למזרחו של מזבח לצד שער נקנור אפילו חלק הצפוני דקילא קדושתיה

* יש מחלוקת ראשונים לגבי אם על ירך המזבח צפונה הוא רק מקור הצפוני של המזבח צפונה או אם הוא כולל כל צפון העזרה (במערבו ובמזרחו של המזבח) למרות שהוא דרום מקור הצפוני של המזבח. וזה גם מושפע מהמחלוקת לגבי מיקום המזבח בעזרה (זבחים נח-נט תרשימים [פח ופח](#)). עיין רש"י ד"ה ר"א זבחים כ... ובבלבד שיהיה בחלק צפוני של עזרה... רש"י ד"ה אף וד"ה שמה ימא לו. ומאירי שם... אלא דוקא מקו כותל צפוני של מזבח... והרמב"ם הל" בית הבחירה ה, טו-טז ובהל" עי"כ גב, ד, א, ותי"ט באריכות על המשנה ימא לו, ט.

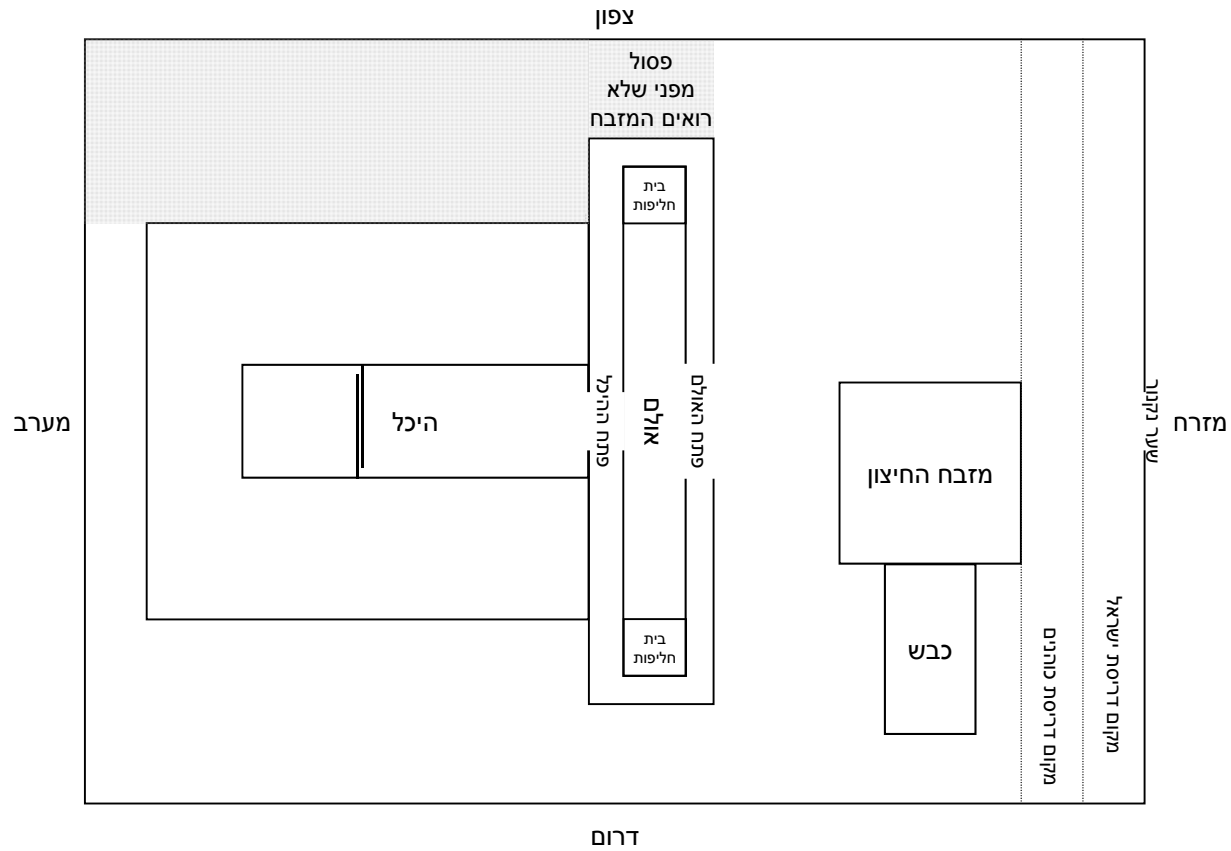
רבי מוסף: אף מקום דריסת רגלי הכוהנים ומקום דריסת רגלי ישראל

אבל מן החליפות ולפנים פסול

* יש מחלוקת ראשונים לגבי אם על ירך המזבח צפונה הוא רק מקור הצפוני של המזבח צפונה או אם הוא כולל כל צפון העזרה (במערבו ובמזרחו של המזבח) למרות שהוא דרום מקור הצפוני של המזבח. וזה גם מושפע מהמחלוקת לגבי מיקום המזבח בעזרה (זבחים נח-נט תרשימים פסוקים). עין רש"י ד"ה ר"א זבחים כ... ובולבד שיהיה בחלק צפונה של עזרה... רש"י ד"ה אף וד"ה שמה ימא לו. ומאירי שם... אלא דוקא מקו כותל צפוני של מזבח... והרמב"ם הל" בית הבחירה ה, טו-טז ובהל" עי"כ גב, ד, א, ותי"ט באריכות על המשנה ימא ג, ט.

אבל מן החליפות ולפנים פסול

**דכיון דלא מתחזי מזבח התם
לא קרינן ביה על ירך המזבח**

תלמוד בבלי מסכת תמיד דף כח עמוד ב

/מתני'. ראוהו אחיו שירד, והם רצים ובאים, מהרו וקדשו ידיהם ורגליהם מן הכיור, נטלו את המגרפות ואת הצינורות ועלו לראש המזבח. האברים והפדרים שלא נתעכלו מבערב - סולקין אותן על צדי המזבח, אם אין צדדים מחזיקין - סודרים אותם בסובב על הכבש. החלו מעלין באפר על גב תפוח. תפוח היה באמצע המזבח. פעמים שהיו עליו כשלש מאות כור, וברגלים לא היו מדשנין אותו, מפני שהוא נוי למזבח. ומימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן.

רש"י מסכת תמיד דף כח עמוד ב

תפוח - צבור האפר שבאמצע המזבח שהיו שורפין אפר על גבי מערכה ומעלין אותם שם וזהו נוי של מזבח והוא נקרא תפוח על שם שהיה עגול כתפוח וחבירו במסכת עבודה זרה (דף נה) אף על פי שנוטל בידו ונותן לתפוח צבור הענבים שבתוך הגת קרי תפוח וכשהיה רבה כל כך שלא היו יכולין לסדר המערכות כדאמרין לקמן וראשי גזרין הפנימיות נוגעים בתפוח היו מוציאין אותם לחוץ כדכתיב והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה (ויקרא ו).

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת תמיד פרק ב

[ב]... חוזרין וגורפין את האפר במגרפות שבידם ומעלין אותו על האפר שנערם באמצע המזבח והוא הנקרא תפוח עד שעושין אותו ערימה באמצע מקום המערכה כעין תפוח, ולפיכך נקרא תפוח, ואחר כך גורפין מאותו הגדיש ומוציאין אל שפך הדשן עד שמנקים את המזבח מן האפר וזה הוא הנקרא דשון המזבח באמת, זולתי בחגים שלא היו מוציאין את האפר מן המזבח אלא מקבצין אותו באמצע המזבח עד שיתקבץ ממנו כמות גדולה, ועל הריבוי נתכוון באמרו שלש מאות כור לא שהוא של מאות כור באמת, ואין זה אלא גוזמא וכך באר התלמוד...

פירוש הראב"ד על מסכת תמיד (עיין השגות הראב"ד הל' תו"מ ב, ז וצע"ג)

...החלו מעלין באפר שע"ג התפוח שהיה מעלין אותו במגרפה ומקבצין אותו ביחד ועושין ממנו תפוח עגול כמו תפוח וברגלים לא היה מדשנין אותו שלא היה מאספין האפר ברגלים מפני שגנאי למזבח לדשנו ברגלים וה"ק מפני שהוא נוי למזבח שידשנוהו בידים במגרפה אבל ברגלים לא היה נוי כ"א בזוי: ויש תמהין על גירסא זו דמאי קמ"ל שלא היו עושין ברגלים שפשיטא לן שלא היו עושין שאפי' אם לא היה אסור לא היו יכולין לדשן ברגלים מפני שאפר רותח והיה רגליהם נכווין כשהם דורסין ברגליהם לכן מפרשים שברגלים לא היה (היו) מורידין את הדשן מפני שהוא נוי למזבח שיראו אותו ואינו חובה להוציא כל יום ויום אלא לאחר שהיו עושין ממנו תפוח ומקבצין הרבה שכבר היה תופס מקום גדול במזבח ומעכב את המזבח אז היו מדשנין אותו ומוציאין את כל הדשן מחוץ למחנה ואז הדשן כבר מצונן שאם תאמר שבכל יום היו מוציאין את הדשן אל מחוץ למחנה א"כ מה צורך לעשות תפוח גדול תחילה ואח"כ להוציא יוציאו מיד לשם: (הפירוש מיוחס לראב"ד, אולם מחברו הוא מחכמי אשכנז. עיין: חיים מיכל, אור החיים, עמ' 28; יעקב זוסמן, פירוש הראב"ד למסכת שקלים, בתוך: מאה שערים, לזכר יצחק טברסקי, ירושלים תשס"א, עמ' 144-147; עוזיאל פוקס, על כמה ממפרשי מסכת תמיד, קבץ על יד, טו (כה), ירושלים תשס"א, עמ' 107-115. דף כח, א-ל, ב:)

באר שבע מסכת תמיד דף כח עמוד ב

על גבי התפוח כו'. רש"י (ד"ה תפוח) והערוך (ערך תפוח) וכל המפרשים שראיתי, פירשו תל הדשן המכונס באמצע המזבח הוא הנקרא תפוח, על שם שהיה צבור עגול כדמות תפוח וגבוה כעין כובע. וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה ובחבורו בפ"ב מהלכות תמידין ומוספין (ה"ז), מלבד הראב"ד ז"ל שכתב שם בהשגותיו על הרמב"ם, וז"ל וטעה טעות גדולה... ואני אומר אחר המחילה מעצמותיו הקדושים, שהרמב"ם ז"ל לא טעה לא טעות גדולה ולא קטנה, דדוקא תרומת הדשן היא חובה בכל יום, אבל הוצאת הדשן אינה אלא כשהיתה רבה ואין מקום למערכה... הלכך נשאר הרבה דשן על המזבח... ואחר שהיה תל הדשן גדול כל כך עד שלא היה מקום למערכה, אז היו מוציאין כל האפר: (וצ"ע כי הרמב"ם סובר שהוציאו אותו כל יום א"כ נאמר כהמל"מ שאעפ"כ אינו חובה כל יום) וזהו הפרש שיש בין מצות והרים את הדשן למצות והוציא את הדשן, שתרומת הדשן היא חובה בכל יום, אבל הוצאת הדשן אינה אלא כשהיא רבה, ואין מקום למערכה כדאמרן. ועוד שתרומת הדשן היא מן המאכלות הפנימיות, אבל הוצאת הדשן היא מן הצבור בתפוח, שהוא הכרי הצבור באמצע המזבח כדמות תפוח. חוץ מן הפרש הכתוב בתורה בפירוש שבתרומת הדשן כתיב (ויקרא ו, ג) ושמו אצל המזבח, שהוא העזרה במזרחו של כבש, ובהוצאת הדשן כתיב (שם פס' ד') והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה, דהיינו חוץ לשלש מחנות כדתניא בתורת כהנים (ויקרא פר' דחטאות ה') וביומא (סח, א):

ונ"ל להביא ראיה מוכרחת לדברי הרמב"ם וסיעתו, שהאפר הצבור באמצע המזבח הוא הנקרא תפוח ולא הטבלא כדפירש הראב"ד ז"ל, מהא דאתמר במעילה פרק חטאת העוף (ט, א) הנהנה מאפר תפוח שעל גבי המזבח כו', ולפירוש הראב"ד ז"ל הוה ליה למימר הנהנה מאפר שעל גבי התפוח, כדאמר אחר כך שעל גבי המזבח. וגם מה שהקשה הראב"ד ז"ל דהוה ליה לומר פעמים שיש בו כשלש מאות, לאו כלום הוא, מפני שיש לומר דתיבת ש"עליו" קאי על המזבח שהאפר צבור עליו. כן נראה לי:

רש"י ויקרא פרק ו

(ד) והוציא את הדשן - הצבור בתפוח, כשהוא רבה ואין מקום למערכה, מוציאו משם. ואין זה חובה בכל יום, אבל התרומה חובה בכל יום

רש"י מסכת זבחים דף כ עמוד א

מיהרו וקידשו כו' - להוציא את הדשן שבמקום המערכה או לסלקו לתפוח שבאמצע המזבח והכי תנן בה התם החלו מעלין באפר על גבי התפוח...

רש"י מסכת חולין דף צ עמוד ב

חולצו (מן התפוח) + מסורת הש"ס: [לתפוח] + - חולצו מן הירך ומשליכו לתפוח צבור האפר שבאמצע המזבח שהיו גורפין האפר תמיד וצוברין שם וכשהוא רבה מוציאין אותו לחוץ והוא נקרא תפוח כדלקמן בשמעתין.

כשלש מאות כור - דשן של צבור גדול שמסלקין לו מן הצדדין קרי תפוח וכן גבי יקב במסכת ע"ז (דף נה:): דורכין עם העובד כוכבים בגת ואף על גב שנוטל בידו ונותן לתפוח.

תוספות מסכת יומא דף כז עמוד ב

...כלומר הוצאה לא שייכא לה ולא גמר עבודתה היא דתרומת הדשן היא תחילת עבודת יום דאי בעי לא עביד שום עבודה אחריה אלא עבודת יום דהוצאת דשן אינה עבודה בכל יום אלא כשהיו צריכים דאמר בפ"ב דתמיד וברגלים לא היו מדשנין אותו מפני שהוא נוי למזבח...

רמב"ם הלכות תמידין ומוספין פרק ב

הלכה ז

כשמסדר עצי מערכה גדולה מסדרה במזרח המזבח, ויהיה מראה שהתחיל לסדר מן המזרח, וריוח היה בין הגזרים, וראשי הגזרים הפנימיים היו נוגעין בדשן שבאמצע המזבח והוא הנקרא תפוח. +/השגת הראב"ד/ כשמסדר עצי המערכה וכו'. א"א זה כתב במקום וחזיתיה מזרחה ולא כיון יפה אלא לומר שלא יהיו הגזרים הולכין צפון ודרום אלא מזרח ומערב והיינו ראשי הגזרים הפנימיים נוגעין בתפוח ולא בא להוסיף אלא שיהיו נוגעים בתפוח שלא ירחיקו מהלך רגלי הכהנים שהיה אמה שלא יקרעו ולא ישרפו בגדיהם. ומ"ש שהדשן שהיה באמצע המזבח הוא הנקרא תפוח מראה בדעתו שלא היה שם גבשושית אחרת אלא תל הדשן המכונס שם וטעה טעות גדולה שהרי שנינו החלו מעלים באפר ע"ג התפוח ומאחר שכהן מוציא בכל יום כל האפר מהיכן היה שם התפוח. וכן אמרו פעמים שעליו כשלש מאות כור והיה לו לומר פעמים שיש בו כשלש מאות אלא שהיה שם טבלא מרובעת גבוהה אמה והיא כ"ב על ואותה אמה היא השלמת עשר אמות לגובה המזבח והיא נקראת תפוח על שם שהיתה גבוהה על כל סביביה ואפשר שהיתה אותה הטבלא קצוצת קרנות כעין עגולה כדי להרויח מקום המערכה וכל דבר שהוא גבוה ועגול נקרא תפוח כדאמרינן בנדה מקום יש באותו מקום כעין תפוח ובע"ז אף על פי שנטל בידו ונתן לתוך התפוח. +

הלכה יב

כיצד תורמין, מי שזכה לתרום טובל ולובש בגדי הרמה, ומקדש ידיו ורגליו ואומרים לו הזהר שמא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך, ואחר כך לוקח המחיתה ושל כסף היתה, והיא היתה נתונה במקצוע בין כבש למזבח במערבו של כבש, ונוטל את המחיתה ועולה לראש המזבח ומפנה את הגחלים אילך ואילך וחותרה מן הגחלים שנתאכלו בלב האש ויורד למטה לארץ, והופך פניו לצפון ומהלך בארץ למזרח הכבש כמו עשר אמות כלפי הצפון, וצובר את הגחלים שחתה על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים, במקום שנותנים מוראת העוף ודשון המזבח הפנימי והמנורה, וחותרה זו שחותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום.

הלכה יג

אחר שירד זה שתרם רצים אחיו הכהנים ומקדשין ידיהם ורגליהם במהרה, ונוטלין את המגרפות ואת הצנורות ועולין לראש המזבח, וכל איברי העולות ואימורי הקרבנות שלא נתאכלו כל הלילה מחזירין אותם לצדדי המזבח, אם אין הצדדין מחזיקין סודרים אותם בכבש כנגד הסובב, ואחר כך גורפין את הדשן במגרפות מכל צדדי המזבח, ומעלין אותו ערימה על גבי התפוח, וגורפין אותה הערימה בפסכת, והוא כלי גדול שמחזיק לתך, ומורידין אותו למטה, וברגלים לא היו מורידין אותו אלא מניחין הערימה גבוהה באמצע המזבח מפני שהוא נוי למזבח.

הלכה יד

כל מי שירצה מן הכהנים ממלא מן הדשן שהורידו למטה ומוציא חוץ לעיר לשפך הדשן, ואין להוצאת הדשן לחוץ פיוס אלא כל הרוצה, ומעולם לא נתעצל כהן מלהוציא את הדשן.

לחם משנה הלכות תמידין ומוספין פרק ב

הלכה ז

ובענין פירוש תפוח פליגי עליה רבינו ורש"י דהם סוברים דתפוח מקרי הדשן עצמו והקשה הראב"ד ז"ל לפירוש זה ממתני' דהחלו מעלים באפר ע"ג התפוח דמאחר שכהן מוציא בכל יום האפר מהיכן היה התפוח. וקושיא זו ליתא לפירוש רש"י ז"ל שפירש בפרק גיד הנשה ושם במסכת תמיד שלא היו מוציאין האפר בכל יום אלא כשהיה רבה מאד היו מוציאין אותו ומוליכין אותו חוץ לעיר ואם כן שייך שפיר לומר על גבי התפוח דבכל יום היה שם תפוח אלא לפעמים מוציאין אותו. אבל הר"א ז"ל הקשה על רבינו ז"ל שכתב בסוף פרק זה שבכל יום היו מוציאין האפר ומורידין אותו למטה ואח"כ כשהיה רבה למטה מוציאין אותו חוץ לעיר לכך הקשה לו כיון שהיו מוציאין אותו בכל יום מהיכן היה התפוח. ולפירוש רבינו ז"ל יש לתרץ דאולי היה נשאר שם קצת אי נמי במתניתין בנסחאות דידן לא גרסינן על גבי התפוח בה"א הידיעה אלא על גבי תפוח ור"ל שאז היו עושין תפוח מהאפר ולא שהיה תפוח מעיקרא

ואילו היינו גורסין התפוח בה"א הידיעה היה מקום לקושיתן דמשמע דהיה תפוח מעיקרא אבל אין אנו גורסין אלא תפוח. עוד הקשה לו שאמרו פעמים שעליו כשלוש מאות כור ובו מיבעי ליה. ונראה לי לומר דבמשנה הכי אמרין תפוח היה באמצע המזבח פעמים שהיו עליו כשלוש מאות כור ואפשר דעליו קאי למזבח שהיה על המזבח כשלוש מאות כור. זה נראה להליץ בעד רבינו ז"ל:

הלכה יד

כל מי שירצה מן הכהנים כו'. הוצאת הדשן קרי רבינו אחר שהוא למטה ונטלו משם ומוציאו חוץ למחנה אבל להראב"ד ז"ל אינו נראה אלא כשהוא רבה נוטלו מהתפוח חוץ למחנה. וכבר כתבתי זה למעלה:

משנה למלך הלכות תמידין ומוספין פרק ב

אחר שירד זה שתתם כו'. דע שדעת רבינו היא דבכל יום ויום היו גורפין את הדשן לאחר שהרים תרומת הדשן (היו גורפין את הדשן) ומעלין אותו ערימה על גבי התפוח וגורפין מאותה ערימה בפסכת ומורידין אותו למטה וכן הוא דעת הראב"ד וכמ"ש בפ' זה הלכה ז' שכתב ומאחר שכהן מוציא בכל יום האפר מהיכן היה שם התפוח. אך רש"י כתב בפ' גיד הנשה דלא היו מוציאין אותו בכל יום אלא כשהיה רבה מאד היו מוציאין אותו ומוליכין אותו חוץ לעיר וכ"כ בפירוש התורה בפר' צו והוציא את הדשן הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה היא בכל יום ע"כ, וכן כתב המפרש ריש פ"ב דתמיד ז"ל וכשהיה רב כל כך שלא היו יכולין לסדר המערכות כו' היו מוציאין אותו לחוץ. והנה לישנא דמתני' דריש פ"ב דתמיד דייקא כרש"י דתנן החלו מעלין באפר על גבי תפוח וכו', והנה מסכתא זו הוקבעה על העבודות התמידיות בכל יום ואי כדברי רבינו והראב"ד הוה ליה לתנא למיתני מעלין באפר על גבי תפוח ומורידין אותו לארץ וכו' ובשלמא לדעת החולקים ניחא כיון שאינה עבודה תמידית לא תני לה בלשון חיוב אלא אגב דתני וברגלים לא היו מדשנין אותו תני נמי ומימיו לא נתעצל כהן מלהוציא את הדשן כלומר בזמן שהיה רבה:...

... והנראה אצלי בזה הוא דדוקא תרומת הדשן היא מצוה דגזירת הכתוב היא שירים מלא המחנה בכל יום ויניחו אצל המזבח ויש להרמה זו שיעור דהיינו שלא יפחות מהקומץ ואף שדין זה לא הביאו רבינו הדבר הוא מבואר בפ"ב דיומא (דף כ"ד) אך הוצאת הדשן אינה מצוה מצד עצמה אלא דמוכרחים אנו להוציא את הדשן כדי לפנות מקום המערכה וקרא דכתיב והוציא את הדשן לאו למימרא דצונו הכתוב שנוציא את הדשן דמהיכא תיתי שיניחו אותו שם לעולם אלא קרא הכי קאמר כשיוציאו את הדשן ולבש בגדים אחרים כלומר משום דרך ארץ נמצא דהוצאה זו אינה מצוה מצד עצמה כי אם מכשירי עבודה דהיינו לפנות מקום למערכה ומש"ה ס"ל לרש"י והתוס' דלא היתה ההוצאה כי אם כשהיתה מרובה דכיון דאין תכלית להוצאה זו כי אם לפנות מקום המערכה א"כ אין חיובה כי אם במרובה, אך רבינו ס"ל דבכל יום היו מוציאין אותה כדי שיהיה בכל יום המזבח פנוי ולעולם דאף לרבינו אינה מצוה עשה להוציא את הדשן בכל יום ואם לא הוציאו בטלו מצוה עשה אלא דס"ל דכך הוא דרך כבוד שבכל יום יוציאו את הדשן כדי שיהיה מקום המערכה פנוי ויהיו הכהנים מהלכים במזבח כרצונם ולא יעכב אותם הדשן ובזה ניחא מה שהקשינו לעיל לרבינו מההיא דתנן דברגלים לא היו מדשנין את המזבח וכיון דדשון זה אינו מצוה מצד עצמו כי אם דרך כבוד ברגלים שהיו באים כל ישראל והיו מקריבים היה נוי למזבח כשהיה עליו דשן רב משום הכי לא היו מדשנין אותו וזהו שכתב רבינו בסוף הלכה י"ב וחתיה שחותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום. ונראה שר"ל דדוקא הרמה היא מצוה של כל יום אבל ההוצאה אינה מצוה של כל יום לפי שאין ההוצאה אלא כדי שיהא המזבח פנוי וכמו שכתבנו. ודע שראיתי להר"ב לח"מ שכתב דלדעת רבינו בכל יום היו מוציאין האפר ומורידין אותו למטה ואח"כ כשהיה רבה למטה מוציאין אותו חוץ לעיר ע"כ. ולא ידעתי מאין למד הרב דין זה דההוצאה דחוץ לעיר לא היתה בכל יום כי אם כשהיתה רבה וכדברי רבינו לא ראיתי רמז לזה. וראיתי להרב קרית ספר שכתב וכשהוא רב מורידין ממנה למטה כו' ולא ידעתי אם גירסתו ברבינו היתה כך או אם מסברא כתב כן ואם הוא מסברא אחרי המחילה אם איתא דרבינו הוה ס"ל הכי היה לו לבארו בהדיא ואם דחוקוהו הקושיות שכתבנו למעלה לסברת רבינו גם בעינינו יפלא: